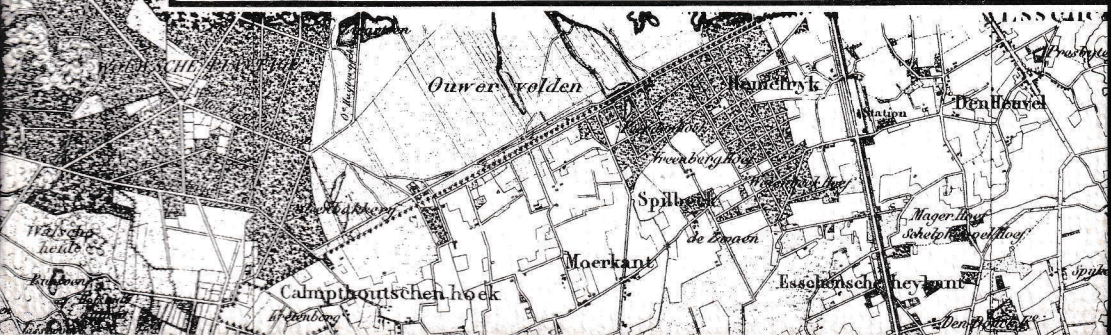

3/4- '91

De Wouwse Coöperatieve Zuivelfabriek

III. De Wouwse melkkwestie

Omdat de melk niet alleen door de week bij de fabriek werd aangevoerd, maar ook op zondag, was er een noodzaak om op die dag te werken, zeker omdat de methoden om melk langere tijd te bewaren, in 1894 nog niet volmaakt waren. Dat bracht de directie in aanvaring met de Zondagswet. In september 1894 diende de voorzitter van de Coöperatie, J.B.Dekkers, een verzoek om dispensatie van de Zondagswet in bij de burgemeester en bij de pastoor van Heerle. De reden daarvan was dat iedereen vanaf de straat zou kunnen zien dat er gewerkt werd in de fabriek en dat zou aanstoot kunnen geven. De arbeid zou op zondag beperkt blijven en tussen vijf en negen uur 's morgens worden uitgevoerd. De arbeiders zouden dan nog aan hun kerkelijke verplichtingen kunnen voldoen. Die verplichting bestond eruit dat men op zondag de Hl.Mis bezocht.

Dat nu bracht het bestuur van de zuivelfabriek in aanvaring met de burgerlijke en kerkelijke overheid. Jaques Ligtoet en Miquette de Wit hebben in hun doctoraalscriptie 'Metten met twee maten' deze zaak uitvoerig belicht.¹³⁾ Wie in deze kwestie geïnteresseerd is, kan de literatuur hierop nalezen. In dit hoofdstuk wil ik mij beperken tot een korte schets van wat de melkkwestie inhield.

AFGEWEZEN.

De verzoeken van de voorzitter werden zowel door de pastoor als door de burgemeester afgewezen. Zij vonden het niet nodig dat er op zondag gewerkt werd. De boeren dachten daar uiteraard heel anders over. Voor hen was werken op zondag in verband met de verzorging van hun vee niets bijzonders. De melkfabriek was volgens hen een verlengstuk van hun bedrijf. Vrijstelling van de Zondagswet was in West-Brabant ook niets uitzonderlijks, want in de bietenindustrie werd die in het seizoen ook verleend.

STATUTEN.

I. Naam, zetel en doel.

Art. 1.

De vereeniging draagt den naam van : Coöperatieve Zuivelfabriek en Maalderij.

Art. 2.

De vereeniging heeft haar zetel in de gemeente Wouw.

Als domicilie van de buiten deze gemeente woonachtige leden wordt het kantoor der vereeniging aange-wezen.

Art. 3.

1. Het doel van de vereeniging is het bevorderen van de stoffelijke belangen der leden, door in één of meer door haar te drijven zuivelfabrieken melk, afkomstig van de koeien van haar leden, voor gemeenschappelijke rekening te verwerken en de daaruit verkregen producten of zelf, of in vereeniging met derden, te verkoopen, alsmede door het drijven van een maalderij.

2. Ook kan het koopen en verkoopen van melk, zuivelproducten, bijproducten van de zuivelbereiding, landbouwproducten en landbouwersbenodigdheden, alsmede het malen voor rekening van derden, voorwerp harer onderneming zijn.

3. Tevens kan de vereeniging te haren behoefte woningen of andere gebouwen stichten of koopen, zoo noodig met aankoop van de vereischte terreinen.

De eerste pagina van de statuten uit 1894 (Archief H. Witteveen).

4

De boeren brachten hun verzet tot uitdrukking en zoals De Grondwet meldde, ging het vervoer van melk op zondag 7 oktober 1894 gewoon door. Zowel burgemeester C.Daverveldt als pastoor De Boer van Heerle kwamen daartegen in het geweer. Daverveldt spande zelfs een proces aan tegen de coöperatie en De Boer reageerde op zijn eigen manier. Het zou 13 jaar duren voor de verhoudingen tussen boeren en geestelijken enigszins waren rechtgetrokken.

VOLHOUDEN.

"Heden zondagmorgen zijn er andermaal tal van processen-verbaal opgemaakt moeten worden tegen overtreding der Zondagswet door melkaanbrengers en personeel der stoomzuivelfabriek nabij het station alhier gepleegd. Met verwondering wordt de uitslag van deze processen tegemoet gezien".

Met dit berichtje wijst De Grondwet van 14 oktober 1894 opnieuw op de problemen die er ontstaan waren. De eerste zondag waren er al 12 processen-verbaal opgemaakt tegen onder meer directeur A.J.Meintema en een aantal landbouwers en knechten. Burgemeester Daverveldt verzocht direct het kantongerecht in Bergen op Zoom om zo spoedig mogelijk tot vervolging over te gaan omdat hij verwachtte dat ook de volgende zondagen gewerkt zou worden. En hij kreeg gelijk. Op 22 oktober 1894 meldt De Grondwet:

"Niettegenstaande er reeds verschillende verbalen tegen overtreders der zondagswet aan de stoomzuivelfabriek aan het station alhier zijn gemaakt, werd er zondag andermaal gewerkt en de melk van verschillende landbouwers naar de fabriek gevoerd. De fabriek, die niet was omheind is thans door een ongeveer 2 meter hooge planken heining afgemaakt, zodat de werklieden en hun werk nu van de straatzijde niet kunnen worden gezien. In hoeverre dit met de openbare werkzaamheden op zondag in verband staat, kan niet met zekerheid gemeld worden."

Zowel op zondag 14 oktober als zondag 21 oktober werden verbalen uitgeschreven, 19 in totaal. Daarna staakten de Wouwse veldwachters op last van de arrondissementsrechtbank in Breda te bekeuren. Er zouden te veel mensen bij betrokken worden en dat zou een te kostbare zaak worden.

BESTEK EN VOORWAARDEN

VOOR HET BOUWEN EENER

STOOMZUIVELFABRIEK, TE WOUW.

ARTIKEL. 1.

Het werk in dit bestek bedoeld, bestaat in het maken van een stoomzuivelfabriek met woonhuis en paardenstal op het terrein, kadastraal bekend gemeente *Wouw*, Sectie I N° 644, onder bijlevering voor alle materialen, transporten, gereedschappen en arbeidsloonen, uitgezonderd den steen, die door de directie wordt aangekocht en op het terrein geleverd.

Art. 2.

Het gebouw zal bevatten:

- a. Een woonkamer.
- b. Een ontvangkamer.
- c. Een gang.
- d. Een trapzolder.
- e. Een keuken.
- f. Een kantoor.
- g. Een ketelhuis.
- h. Een ontvangplaats.
- i. Een doorrid onder afdak.
- j. Een karn en centrifuge-lokaal.
- k. Een machinekamer.
- l. Een roomkoelkamer.
- m. Een spoelplaats onder afdak.
- n. Een ijshuis.
- o. Een paardenstal met brandstoffenloods.

De hoofdafmetingen zijn op de teekening aangegeven. Het peil, waaruit alle hoofdmaten zijn genomen, is het hoogste punt van den straatweg.

De eerste pagina van het bestek voor het bouwen van de Stoomzuivelfabriek. (Archief H. Witteveen).

Daarom werden twee 'verdachten' uitgezocht: directeur Meintema en een van de werknemers.

VRIJGESPROKEN.

De zaak kwam voor het kantongerecht in Bergen op Zoom. Ligtvoet en De Wit noemen als datum 29 oktober 1894. Op 6 november zouden ze zijn vrijgesproken, terwijl in 1895 de zaak voor de arrondissementsrechtbank in Breda werd behandeld. Op 16 mei 1895 meldt De Grondwet over deze zaak:

"Door de kantonrechter te Bergen op Zoom is heden uitspraak gedaan in de bekende overtreding der Zondagswet, het gezamenlijk verwerken en vervoeren van melk op Zondag. Beklaagden zijn vrijgesproken en ontslagen van rechtsvervolging op grond dat hier geen noemenswaardige arbeid noch stoornis voor den godsdienst had plaats gehad." 14)

Burgemeester Daverveldt ging, gesteund door de drie pastoors in de gemeente, in beroep tegen de uitspraak. De Hoge Raad boog zich over deze zaak en kwam op 21 oktober 1895 tot de conclusie dat de uitspraak van de rechter correct tot stand gekomen was.

CLERUS.

De boeren boekten met deze uitspraak van de rechter wel een overwinning, maar dat wil niet zeggen dat de Wouwse geestelijkheid er zich bij neerlegde. Verre van dat, ze streed met eigen middelen en met meer verbetering dan de burgerlijke macht. De zuivelfabriek stond op het grondgebied van Heerle en toen pastoor Dé Boer geen verlof gaf om op zondag te werken, ondersteunden zijn collega's uit Wouw en Wouwse Plantage zijn besluit. Ze dreigden met maatregelen. Tijdens de hoogmis op de eerste zondag dat de fabriek draaide, dreigden de pastoors vanaf de preekstoel de boeren en hun gezinsleden het sacrament van de Biecht te weigeren. 15)

Toen de fabriek bleef werken op zondag, voerden de pastoors hun dreigement werkelijk uit, zelfs toen rond de fabriek een schutting werd gebouwd. "God kijkt door de

Tegeltabel uit 1919 aangeboden ter gelegenheid van het zilveren bestaan van de fabriek aan de president J.B. Dekkers. Het tableau was aangebracht in de fabriek en is nu te zien bij de familie Dekkers in de Hellegatsestraat te Moerstraten. (foto: coll. gemeente Wouw).

4
schutting heen", zo meenden zij. En niet alleen de boeren, ook hun vrouwen kregen in de biechtstoel "'t schuifke".

16)

Dertien boeren werden door deze maatregel, die niet alleen consequenties zou hebben voor hun aardse bestaan, maar ook voor het hiernamaals, afgeschrikt. Zij gaven op zondag hun melk niet meer mee, dit tot verontwaardiging van de andere leden van de coöperatie. Het bestuur van de coöperatie ging daarom naar de bisschop van Breda om te overleggen. Die wilde voorlopig geen standpunt innemen en daarover waren de drie pastoors weer boos. De bisschop had zich onmiddellijk achter hun standpunt moeten plaatsen, zo meenden zij.

AKTE.

Nadat de boeren door de arrondissementsrechtbank in het gelijk waren gesteld, werd er een akte opgesteld, waarin de bepalingen met betrekking tot de zondagsarbeid, nogmaals werden geformuleerd. Om bij de coöperatie aangesloten te kunnen blijven, moesten de leden die akte ondertekenen. De boeren waren verplicht om gedurende 29 jaar op zondag melk te leveren op straffe van f 2,- per weigering. De akte passeerde voor de notaris van Wouw en alle coöperatoren ondertekenden dit contract. De pastoors veroordeelden deze stap en spraken over een 'duivelsch contract'. De breuk tussen pastoors en boeren was nu definitief en werd bekrachtigd door het besluit van de bisschop die ook geen reden zag om op zondag te werken.

BEMIDDELAAR.

De boeren zagen kans om onder de maatregelen van de pastoors uit te komen door in Roosendaal of Antwerpen te gaan biechten. De pastoors namen contact op met de paters waar de boeren naar toe reisden. Een van hen was pater Antonius die in Kalmthout, net over de Belgische grens, werkte. Pater Antonius liet zich door de drie pastoors en de boeren inlichten en nam contact op met de bisschop van het bisdom. Hij werd daarom al snel als bemiddelaar gezien. Ook hij vond het verwerken tot boter en kaas op

Een foto van de Boerinnenbond tijdens het jubileum van de melkfabriek in 1934. Op de grond v.l.n.r.: Lies Dekkers (Zuideind), .. Doggen (Akker), Marie Potters en Jaan Ooms. 2e rij, zittend: Nelli Damen, Mia Witteveen, Toos Witteveen, Luus Witteveen, Agnes Witteveen, Koos Dekkers. Staand v.l.n.r.: Lena Doggen, Nelli Dekkers, Irma van Agtmaal, Cor Mouwen, Adriana Dekkers, Anna van Agtmaal, ?, ?, ?, Lies Dekkers, Lies Bartelen. Let op de grote kist kadetjes middenvoor. (Foto coll. mevr. E. van Heijst).

4

zondag niet toegestaan. Alleen het ontromen van de melk zou op zondag mogen gebeuren. Hij nam het vooral op voor die boeren die voor het ondertekenen van de akte in 1895 geen melk op zondag hadden geleverd. Zijn voorstel vond bij de pastoors geen gehoor en de zaak werd alleen maar erger toen de fabriek in 1896 ook kaas ging maken en geen enkele boer weigerde om daarvoor melk te leveren. Uit de correspondentie van de pater met pastoors en bisschoppen is één zinsnede tekenend voor de verscherpte tegenstellingen:

...niet bang zijn om hardop te zeggen, dat zij, zelfs wanneer de paus zou verbieden op zondag te werken of de melk met de melkhar mee te geven, nog door zouden blijven gaan. 17)

Pater Antonius gaf zijn bemiddelingspogingen op en de paters van Roosendaal en Antwerpen gingen gewoon door met het horen van de biecht van Wouwse boeren. Ook de pastoors van Wouw en Wouwse Plantage werden wat coulanter.

AFLOOP.

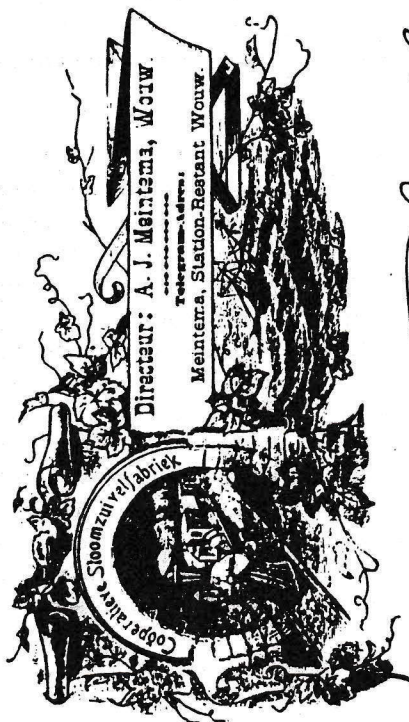
In het begin van de 20ste eeuw werden zuivelfabrieken algemeen goed. Het werken op zondagen kwam opnieuw aan bod, maar dan alleen in weekends waarin twee zondagen achter elkaar vielen. In Wouw trok men zich van het besluit niets aan en er werd op zondag gewoon doorgewerkt. De melkfabriek in Wouw was in 1907, dertien jaar na de oprichting, nog steeds de enige fabriek waar elke zondag werd gewerkt. In 1907 slaagde J. van Oers, vicaris in Hoeven en zoon van een Wouwse boer, er in de kwestie opnieuw bespreekbaar te maken met de bisschop. Echt resultaat gaf dat niet, want de fabriek is op zondag nooit stilgelegd. Tussen de pastoors en een aantal gelovigen bleef een breuk bestaan. Sommige boeren weigerden stevast om de sacramenten in hun eigen parochie te ontvangen. En de geestelijken van Wouw? Zij raadden hun gelovigen aan om niet met familieleden van de coöperatoren te trouwen.

Nu nog wordt het zelfstandige optreden van de Wouwse boeren aangehaald als voorbeeld van godsdienstige ongehoorzaamheid.

En gros.

— Beurre et Fromage. —

En détail.

Wouw, (N.-Dr.)

26 Mei 1896.

Van der Gouwen
Wouw.

Het briefhoofd uit 1896 toen A.J. Meintema directeur was. (Archief gemeente Wouw).

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.

